

στοικί και ἄλλα παραρτήματα. Τὸ προσφάτως ἀνασκαφὲν Γυμνάσιον τῆς Ἀγορᾶς κτισθὲν περὶ τὸ 400 μ.Χ. διεπιστώθη, δτὶ ἀπετελεῖτο ἀπὸ συγκρότημα οἰκοδομημάτων περιλαμβάνον αἴθούσας δισκαλίας, βιβλιοθήκας, διαμερίσματα σπουδαστῶν και καθηγητῶν, λουτρὰ και παλαίστραν.

Εἰς ιδιωτικάς οἰκίας ἔστεγάζοντο αἱ σχολαὶ τοῦ Ἰσοκράτους και τοῦ Ἐπικούρου, τῶν δποίων δὲν προσδιωρίσθη ἀκόμη ἡ τοποθεσία.

Παραλλήλως πρὸς τὰς σχολὰς τῶν Ἀθηνῶν ἔχομεν διαμορφωμένας και ἄλλας δμοίας εἰς τὰς ἄλλας Ἑλληνικὰς πόλεις. Πλὴν δμως ἡ αἴγλη τῶν πρώτων ὑπῆρξε λαμπροτέρα, συμβαλοῦσα εἰς τὸ νὰ διαμορφωθῶσιν ἔπειτα ἀνάλογα ίδρυματα τόσον εἰς τὸν Ρωμαϊκὸν και Δυτικοευρωπαϊκὸν χώρον, δσον και εἰς τὴν Ἀλεξανδρινὴν και Βυζαντινὴν Ἀνατολήν.

Β'. Η ΕΚΤΑΣΙΣ ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΧΡΟΝΟΝ ΤΗΣ ΕΝΑΡΞΕΩΣ ΚΑΙ ΛΗΞΕΩΣ ΤΩΝ ΜΟΡΦΩΤΙΚΩΝ ΦΡΟΝΤΙΔΩΝ

"Ἐπὶ μακρὰς γενεὰς ἡ φροντὶς πρὸς παιδεῖαν ἔθεωρεῖτο, δτὶ ἥρχιζε μὲ τὴν ἀποστολὴν τῶν παΐδων εἰς τὸ σχολεῖον και Ἑληγε μὲ τὴν ἐκ τούτου ἀποφοίτησιν." Ήσκετο μὲν μία προσχολικὴ ἀγωγὴ ἐντὸς τῆς οἰκογενείας διὰ τῆς συνομιλίας, τοῦ ἔθισμοῦ και τῆς καθοδηγήσεως, πλὴν δμως κατεδείχθη, δτὶ αὗτῃ μόνῃ δὲν ἀρκεῖ. Ἡ φροντὶς διὰ πᾶν νέον ἀτομον πρὸς ἀρίστην διαμόρφωσὶν του δέον νὰ ἀρχίζῃ ἥδη πρὸ τῆς γεννήσεως, ἀπὸ τῆς συλλήψεως του, ἢ ἀκριβέστερον πρὸ τοῦ γάμου τῶν γεννητόρων. Τούτο ὑπέδειξαν ὡς ἐπιτακτικῶς ἐπιβαλλόμενον τὰ δεδομένα τῆς Βιολογίας και Ψυχοπαθολογίας.

'Απὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ αἰώνος μας τὰ σύγχρονα κράτη, μὲ τὰς δεκάδας και ἑκατοντάδας ἑκατομμυρίων κατοίκων των, διεπίστωσαν, δτὶ ἀπὸ τοὺς ἔχοντας ἡλικίαν φοιτήσεως εἰς τὸ σχολεῖον παΐδας εἰς ἀριθμὸς φθάνων 2%, περίπου τούτων εἶναι ἢ καθυστερημένοι διανοητικῶς ἢ ἀνώμαλοι, μὴ δυνάμενοι νὰ βελτιωθοῦν μὲ οἰαδήποτε μέσα ἀγωγῆς, ούδὲ μὲ αὐτὰ τὰ Εἰδικὰ ἢ Βοηθητικὰ σχολεῖα, ἅτινα ἥρχισαν νὰ λειτουργοῦν ἀπὸ τοῦ 1900. Οὗτοι ἐνηλικιούμενοι ἥσαν ἀνίκανοι νὰ ἐνταχθοῦν κοινωνικῶς. Καθ' δλον τὸν βίον των εἴτε ἀπησχόλουν τὴν δικαιοσύνην, εἴτε ἔζων συνεχῶς παρασιτικῶς.

Μία ἄλλη διαπίστωσις ἀναφέρεται εἰς τὴν ἀνάγκην μετακινήσεως τῶν χρονικῶν δρίων διὰ τὴν μετὰ τὴν ἀποφοίτησιν ἐκ τοῦ σχολείου περίοδον ζωῆς. Αὕτη ἀνέκυψεν ἐκ πλειόνων δεδομένων. Κατὰ πρώτον οἱ 14 ἔτῶν και ἀνω νέοι οἱ προσερχόμενοι δι' ἀνάληψιν ἔργασίας, εἴτε ιδιωτικῆς εἴτε δημοσίας, συχνὰ δὲν εἶχον ὑποστῆ τὸ πιν-

πυτ έκπαιδεύσεως τοῦ στοιχειώδους σχολείου, εἴτε λόγῳ ἐκτάκτων πολεμικῶν συμβάντων, εἴτε ἐκ δυσμενῶν τυχῶν τῆς οἰκογενείας των κατὰ τὴν παιδικήν ἡλικίαν. Δι' ὅλους αὐτοὺς ἡ πολιτεία δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἀδιαφορῇ.

Συμβαίνει δμως καὶ κάτι ἄλλο. Ἡ ἀσκησὶς ὅλων τῶν συγχρόνων ἐπαγγελμάτων ἀπαιτεῖ δλονὲν καὶ νέας εἰδικάς γνώσεις καὶ μετεκπαιδεύσεις πρὸς παρακολούθησιν τῶν νέων ἔξελιξεων.

"Ἐν τρίτον δεδομένον ἀποτελεῖ ἡ ἀνάγκη καλύψεως τοῦ συνεχῶς αὔξανομένου ἐλευθέρου χρόνου τῶν ἀτόμων διὰ μορφωτικῶν ἀπασχολήσεων. Ἐνῷ εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ αἰῶνος μας ἡ ἡμερησία ἐργασία ἔχετείνετο εἰς 12 - 14 ὥρας, ύπερβιβάσθη σήμερον εἰς τὸ ἡμισύ, μὲ προσπτικὴν ἔτι μεγαλυτέρας ἐλαττώσεως.

Τέλος ἔν πλῆθος πάραγόντων ἀσκούντων ἐπιδράσεις μορφωτικᾶς ἔχει ἀναπτυχθῆ διὰ τῶν μέσων δημοσιότητος, δυναμένων συχνότατα νὰ ἔχουν βλαπτικὴν ἐπίδρασιν εἰς τὰς μάζας, ἐὰν δὲν ἐποπτεύωνται.

"Ἄρα ἔξ ὅλων τῶν ἀνωτέρω συνάγεται, δτι σήμερον αἱ μορφωτικαὶ φροντίδες ἐν πάσῃ ὡργανωμένῃ κοινωνίᾳ δέον νὰ ἀρχίζουν ἀπὸ τῆς θεμελιώσεως τῆς οἰκογενείας καὶ νὰ συνεχίζωνται καθ' ὅλην τὴν μετά ταῦτα ἔκτασιν ζωῆς τῶν νέων πολιτῶν. Εἶναι αἱ προσχολικαὶ καὶ αἱ μετασχολικαὶ φροντίδες ἀγωγῆς.

α'. Προσχολικαὶ φροντίδες εύνοϊκῆς ἀναπτύξεως.

1. Ἡ φροντὶς πρὸς εὐγονίαν.

Ἡ φροντὶς τῶν γονέων διὰ τὰ τέκνα δέον νὰ ἀρχίζῃ πρὸ τῆς γεννήσεως τούτων διὰ τῆς σαφοῦς ἐνημερώσεως τῶν εἰς τὰ ζητήματα τῆς εύγονίας. Τὴν ἀνάγκην ταύτην είχεν ύποδείξει διὰ τὴν πολιτείαν πρῶτος ὁ Λυκούργος. Ὁστις νομοθετῶν περὶ παιδείας «πόρρωθεν ἀρχόμενος εὐθὺς ἐπεσκόπει τὰ περὶ τοὺς γάμους καὶ τὰς γεννήσεις»¹. Είχεν δρίσει διὰ μὲν τὰς μητέρας γύμνασιν² τοῦ σώματος, ἵνα γίνεται «ρεῖσις ἰσχυρὰ ἐν ἰσχυροῖς σώμασι» τῶν γεννωμένων, διὰ τοὺς ἄνδρας ἀσκησιν ἐγκρατείας καὶ σωφροσύνης, ἵνα οὖτοι ἔχωσι «γενναῖα σπέρματα»³, διὰ δὲ τὰ γεννώμενα τὴν ἀνατροφὴν μόνον τῶν «εὐπαγῶν καὶ ρωμαλέων» καὶ τὴν ἀπόρριψιν τῶν «ἀγενῶν καὶ ἀμόρφων» εἰς τοὺς ἀποθέτας⁴.

1. Πλουτάρχου Λυκούργος XIV.

2. Αὐτόθι.

3. "Ἐνθα ἀνωτ., XV.

4. Αὐτόθι XVI.

Σήμερον ή παθολογική κληρονομικότης μελετάται έπιμόνως. Δι' αυτῆς μᾶς παρέχονται βέβαιαι πληροφορίαι περί άσθενειῶν καὶ βλαβῶν τῶν γονέων, εἴτε ἐκ γενετῆς, εἴτε ἐπικτήτων, αἵτινες ἀναφαίνονται καὶ εἰς τὰ τέκνα τῶν.

Βλάβαι ἐκ γενετῆς εἶναι αἱ ἔξης:

Ἡ ἐκ γενετῆς τύφλωσις. Ἡ ώτοσκλήρυνσις καὶ τὸ φαινόμενον, καθ' ὃ ὁ ἐκ γενετῆς κωφάλαλος γεννᾷ δύμοια τέκνα. Ἡ ἵχθυώσις καὶ ἡ καθολικὴ κεράτωσις τοῦ δέρματος. Ἡ δυστροφικὴ ἐπιδερμόλυσις. Ἡ παραμορφωτικὴ ἀρθρίτις. Ἡ αίμοφιλία. Ἡ ύποσπαδία¹ τῶν ἀνδρῶν καὶ ὁ κρυπτορχισμός². Ἡ μικροκεφαλία καὶ ἡ ὑδροκεφαλία. Ὁ παιδισμός, ὁ γιγαντισμός καὶ ὁ νανισμός. Ἡ σπασμοφιλία, ἡ ἀταξία τῶν κινήσεων (Parkinson) καὶ ἡ χορεία. Ὁ κρετινισμός, ἡ ἰδιωτεία καὶ ἡ βλακεία.³ Ἡ σχιζοφρένεια καὶ ἡ μανία - μελαγχολία. Ἡ ἐπιληψία καὶ ἡ ύστερία⁴. Αἱ ἐγκληματικαὶ τάσεις (ἡθικὴ παραφροσύνη). Αἱ ποικλαῖς γενετήσιοι διαστροφαί, ύστερήσεις καὶ ἀνωμαλίαι.

Ἐπίκτητοι ἀνωμαλίαι τῶν γονέων προκαλούμεναι ἐπιβάρυνσιν εἰς τὰ γεννώμενα τέκνα εἶναι συνηθέστερον αἱ ἔξης:

Ὁ ἀλκοολισμός ὁ προκαλῶν ἡλιθιότητα, σεληνιασμόν, ψυχοπάθειαν, τύφλωσιν τῶν ἐκγόνων. Ἡ τοξίνωσις ἐκ ποικίλων οὐσιῶν, ως μολύβδου, νικοτίνης, ναρκωτικῶν, κινίνης. Ἡ ἐπίδρασις ἀτομικῶν ἀκτινοβολιῶν. Ἡ σύφιλις, ἡ αἷμομιξία, ἡ ἔξαντλησις τῆς μητρὸς ἐκ πολλῶν τοκετῶν. Ἡ κακὴ συντήρησις τῆς ἐγκύου, ως καὶ μολυσματικὴ ἀσθένεια καὶ ψυχικὰ τραύματα ταύτης⁵.

Μέσα προφυλάξεως ἐκ τῶν ως ἀνω συνεπειῶν θεωρούμνται ἡ γενικὴ διάδοσις τῶν γνώσεων τούτων. Ἡ δημιουργία συμβουλευτικῶν σταθμῶν, ἔξεταζόντων τοὺς μελλονύμφους καὶ παρεχόντων συμβουλὰς εἰς αὐτούς. Ἀκόμη καὶ ἡ διὰ νόμου καθιέρωσις ὑποχρεωτικοῦ πιστοποιητικοῦ ὑγείας τῶν νυμφευομένων. Τὸ τελευταῖον τοῦτο δὲν εἶναι εἰς περιορισμὸς τῆς ἐλευθερίας τῶν νυμφευομένων, ἀλλ' ἀπλούς συγχρονισμὸς καὶ συμπλήρωσις τῆς Ισχυούσης ἐκκλησιαστικῆς ἀδείας γάμου, ἥτις ἀποκλείει μόνον τὴν αἵμομιξίαν.

1. Ὕποσπαδία λέγεται ἡ ἄμφανισις τῆς δπῆς τῆς οὐρῆθρας οὐχὶ εἰς τὸ ἄκρον, ἀλλ' εἰς τὸ κάτω μέρος καὶ πρὸς τὰ δπίσω.

2. Κρυπτορχισμός καλεῖται ἡ περίπτωσις καθ' ἣν οἱ δρχεις εύρισκονται εἴτε εἰς τὴν βουβῶνα, εἴτε εἰς τὸ κοίλωμα τῆς κοιλίας.

3. Ὅστερία καλεῖται ἡ ἀκουνοία μίμησις παθολογικῶν συμπτωμάτων ὅχι μόνον παρὰ γυναικῶν, ἀλλὰ καὶ παρ' ἀνδρῶν.

4. Παράβ. Σπεταέρη Ζ., Ἡ ψυχικὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου, 'Αθῆναι 1960, σελ. 348 - 350.

2. Ἡ φροντίς διὰ τὴν βρέφικήν ήλικιαν.

Ἡ διατροφὴ καὶ συντήρησις τοῦ βρέφους κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς 'Υγιεινῆς δὲν εἶναι ἡ μόνη φροντὶς ἡ ἐπιβαλλομένη εἰς τὴν μητέρα, ἵνα ἐπιτύχῃ κανονικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ τέκνου της. Μετ' αὐτῆς χρειάζεται ἡ κινητοποίησις δλοκλήρου τοῦ συναισθηματικοῦ τῆς κόσμου καὶ ἡ διοχέτευσις πρὸς τὸ τέκνον τῆς δλοκλήρου τῆς στοργῆς της. Παρατηρήσαις γενόμεναι ἐπὶ βρεφῶν, παραδοθέντων εἰς ἄσυλα πρὸς ἀνατροφήν, κατέδειξαν τὰς συνεπείας. Κατὰ τὸν τελευταῖον πόλεμον ὁ καθηγητὴς Ιάκωβος Ibrahim διεπιστώσεν, ὅτι τὰ βρέφη, τὰ δποῖα ἐτίθεντο ὑπὸ τὴν φροντίδα εἰδικῶν τροφῶν, λόγῳ ἀπασχολήσεως τῶν μητέρων τῶν εἰς ἔργα πλησίον τῆς γραμμῆς τοῦ μετώπου, ἔχανον τὴν ὅρεξιν πρὸς τροφήν, καθυστέρουν εἰς τὴν αὔξησιν τοῦ σώματος καὶ τὸ βάρος, ἐνεφάνιζον καταρροϊκάς καὶ πεπτικάς διαταραχάς, ἀσθένειαν τῆς λειτουργίας τῶν ἀδένων, νευρικὴν ἀνησυχίαν καὶ ἀυπνίαν, παρὰ τὴν ἀγρυπνίαν παρακολούθησιν τῶν ἐκ μέρους τῶν τροφῶν. Ἡ δλη κατάπτωσις τῶν αὐτῆς, δδηγοῦσα εἰς τὸν θάνατον, προήρχετο ἀπὸ ἔλλειψιν στοργῆς, ἀποκληθεῖσα ἀσθένεια τοῦ βρεφοκομείου (Hospitalkrankheit).

Ο Ibrahim παρατηρεῖ σχετικῶς, ὅτι «**δ ἀνθρωπος δὲν εἶναι μία μηχανή, τὴν δποίαν δυνάμεθα νὰ ἐφοδιάζωμεν μὲ καύσιμα, ἵνα ἐκτελέσῃ τὴν διαδρομήν της**»¹.

Παρὰ τὴν στοργὴν ἀπαιτεῖται καὶ ἄσκησις ἀγωγῆς τῆς βρεφικῆς ήλικίας. Τοῦτο καθίσταται δυνατόν, διότι ἡ βιολογικὴ ὑπόστασις τοῦ βρέφους ἐμπερικλεῖει δυνάμει τὸ μέτρον. Ἀκριβῶς μὲ τὸν κατὰ διαστήματα θηλασμὸν παγιώνει μίαν συνείδησιν περιοδικότητος καὶ ρυθμοῦ ζωῆς. Μητέρες, αἵτινες ἐκ παραλόγου στοργῆς τὸ θηλάζουν ἀκανονίστως, ἐξαρθρώνουν δχι μόνον τὸν δργανισμὸν τοῦ βρέφους, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ ψυχικά του θεμέλια.

Μία ἄσκησις τῶν ψυχικῶν δυνάμεων τοῦ βρέφους ἐπιβάλλεται ὑπὸ μορφὴν παιγνιδίου. Ἡ αἴσθησις τῆς ἀφῆς, τῆς κινήσεως, τοῦ ρυθμοῦ διὰ τοῦ νανουρίσματος, τῆς νευρικῆς εύεξίας διὰ τοῦ λουτροῦ καὶ διὰ παραμονῆς εἰς τὸν ἐλεύθερον ἀέρα δέον νὰ ἀσκοῦνται εἰς πᾶν βρέφος. Ἡ ἀγωγὴ τῆς δράσεως καὶ ἀκοῆς ἐπιτελεῖται δι' ὑποβοηθήσεως τῆς ἀργῆς προσηλώσεως τῆς προσοχῆς εἰς τὰ αὐτὰ ἐρεθίσματα.

Ὑπάρχει δμως ἐν μέτρον ἀπασχολήσεως μὲ τὸ βρέφος. Οὕτε ἐγκατάλειψις καὶ ἀδιαφορία, ἀλλ' οὕτε καὶ ὑπεραπασχόλησις. Ἐπί-

1. Κατὰ Schneider E., Person und Charakter, 3e Aufl., München 1950, σελ. 61.

σης παροχὴ βοηθείας, ἀλλ' οὐχὶ καὶ εἰς πάσαν δυσκολίαν ποὺ συναντᾷ τοῦτο εἰς ὅλας τὰς κινήσεις του, τὰ παιγνίδια του καὶ προσπάθειας, διότι οὕτω μειούνται αἱ εὔκαιριαι του πρὸς αὐτοτελῆ ἀσκησιν.

Ἡ παρακολούθησις τῆς κανονικῆς ἀναπτύξεως δέον νὰ γίνεται διὰ ζητήσεως καὶ ιατρικῶν συμβουλῶν. *Oἱ παιδικοὶ σταθμοὶ ἀσκοῦν εὐεργετικὸν ρόλον εἰς τοῦτο.* Οὗτοι δύνανται νὰ περιλαμβάνουν καὶ πέραν τῆς βρεφικῆς ἡλικίας παῖδας δυναμένους εἰς ἐκτάκτους περιστάσεις, νὰ παραμένουν εἰς αὐτοὺς λόγῳ ἐντατικῆς ἀπασχολήσεως τῶν γονέων εἴτε εἰς γεωργικὰς ἔργασίας (θερισμός, ἀλωνισμός), εἴτε εἰς ἔργοστάσια, εἴτε κατὰ θεομηνίας καὶ ἐκτάκτους περιστάσεις.

Γάντως οἱ τελευταῖοι οὗτοι εἶναι δημιούργημα ἀνάγκης καὶ οὐχὶ ψυχολογικῆς καὶ παιδαγωγικῆς ἀπαιτήσεως. Διὰ τοῦτο ἡ γενίκευσις τοῦ θεσμοῦ των δὲν ἔνδεικνυται.

3. Ἡ φροντὶς διὰ τὴν νηπιακὴν ἡλικίαν.

Οὐχὶ δημιούργημα ἀνάγκης, ἀλλὰ θεσμὸς θεμελιούμενος ἐπὶ παιδαγωγικῆς καὶ ψυχολογικῆς βάσεως εἶναι τὸ *Νηπιαγωγεῖον*.

Πατήρ αὐτοῦ εἶναι ὁ Γερμανὸς Fröbel (1782 - 1852), μαθητὴς τοῦ Pestalozzi, δοτις τὸ 1840 ἔδρυσεν ἐν Blankenburg τὸν πρῶτον Παιδικὸν κῆπον (Kindergarten). Ἀφωρμήθη ἐκ τῆς σκέψεως, ὅτι ὁ παῖς δὲν πρέπει νὰ ἔρχεται ἀπ' εὐθείας ἐκ τοῦ οἰκογενειακοῦ περιβάλλοντος εἰς τὸ σχολεῖον τῆς μαθήσεως, ἀλλ' εἰς ἐν προσχολεῖον, διότι νὰ ἀποκτᾶ συνηθείας δημαρχικῆς συμβιώσεως μὲ δημιλήκους του ὑπὸ εύχαριστους δρους. Ἐκεῖ ἄφινε τὰ νήπια νὰ παίζουν μὲ σφαίρας καὶ κύβους, νὰ κατασκευάζουν μὲ πηλὸν διὰ θέλουν, νὰ κάμνουν ρυθμικὰ παιγνίδια καὶ νὰ τραγουδοῦν¹.

Ἡ Ἰταλὸς Montessori (1870 - 1952), Ιατρὸς τὸ ἐπάγγελμα, προσέθεσεν εἰς τὸν Παιδικὸν κῆπον τοῦ Fröbel νέα στοιχεῖα δημιουργήσασα τὴν Casa di bambini (Σπίτι τοῦ παιδιοῦ), μὲ μίαν αἴθουσαν καλαισθήτως διαρρυθμισμένην μὲ λιλλιπούτεια ἔπιπλα, σκεύη καὶ δργανα δι' ἔργασίαν μορφωτικήν. Ἐκεῖ ἄφινε τὰ νήπια καὶ νὰ ἀσκοῦν τὰς δυνάμεις των διὰ ποικίλων ἔνεργειῶν.

Οἱ σκοποὶ τοῦ οὕτω διαμορφωθέντος Νηπιαγωγείου κατὰ τὸ διάστημα ἐνδές αἰῶνος ηύρυνθησαν ἐκ ποικίλων λόγων. Κατὰ πρῶτον ἡ δημιουργία μεγαλοπόλεων καὶ ἡ ἔλλειψις εύρυχώρου κατοικίας διὰ τὴν πλειονότητα τῶν οἰκογενειῶν ἐπέβαλλε τὴν ἐπὶ δρας τινὰς ἀποστολὴν τῶν νηπίων εἰς ἐνα εύχαριστον χώρον, ἵνα μὴ κυκλοφοροῦν

1. Τὰς βασικὰς Ιδέας του ἔξειθηκε τὸ πρῶτον εἰς τὸ ἔργον του *Die Menschenerziehung bis zu begonnenen Knabenalter*, Keilhan 1826.

εἰς τάς δόδούς, δπου οἱ κίνδυνοι εἶναι πολλοὶ. Ὁ εἰς κολοσιαίας πολυκατοικίας τύπος οἰκισμοῦ ἐπέτεινεν ἔτι περισσότερον τὴν ἀνάγκην ταύτην.

Μία διλλή ἀνάγκη τὰ ἐπέβαλεν ώς ἀπαραίτητα εἰς τὰς ἔργατικὰς συνοικίας. Ἐκεῖ ἔπρεπε νὰ μένουν ύπὸ ἀσφαλῆ καὶ φωτισμένην ἐπιτήρησιν τὰ νήπια, ἐνῷ θὰ εἰργάζοντο αἱ μητέρες τῶν εἰς τὰ ἔργοστάσια. Ἐκεῖ ἡδύναντο νὰ μανθάνουν καλοὺς τρόπους καὶ καθαριότητα, νὰ παρακολουθοῦνται περιοδικῶς ἀπὸ ἰατρούς καὶ νὰ παρέχωνται συμβουλαὶ ἢ καὶ βοήθεια εἰς τοὺς γονεῖς των, διὰ τὴν ἀνατροφήν των.

Μετὰ τοὺς τελευταίους πολέμους τὰ νηπιαγωγεῖα ἀπεδείχθησαν χρήσιμα διὰ ξενοφώνους περιοχάς, ώς καὶ διὰ κράτη τῶν δποίων οἱ πολῖται παρὰ τὴν ἐνότητα τοῦ ἑθνισμοῦ τῶν ἥσαν ποικιλόγλωσσοι. Εἰς αὐτὰ ἡδύναντο νὰ μανθάνουν τὰ νήπια τὴν ἐνιαίαν γλῶσσαν τοῦ ἑθνους, τοῦ δποίου τὴν ἰθαγένειαν ἐπέλεξαν οἱ γονεῖς των, παιζοντα.

Ἡ δλη ἀτμόσφαιρα καὶ ἀπασχόλησις ὠργανώθη πληρέστερον καὶ εύχαριστότερον. Τὰ δμαδικὰ τραγούδια καὶ αἱ δμαδικαὶ πράξεις κατέλαβον περισσότερον χρόνον ώς καὶ τὰ παραμύθια. Τὸ δλον περιβάλλον ὠργανώθη ἐπὶ τὸ ύγιεινότερον, καθὼς καὶ ἡ μεταφορὰ τῶν νηπίων. Ἀκριβῶς ἐκεῖθεν εύρισκουν τὴν δικαιωσίν των καὶ ἀναγνώρισιν, κατὰ πόσον ἐπιτυγχάνουν εἰς τὸ ἔργον των. Εἰς τὸ ζήτημα τῶν ἀπαιτήσεων περὶ ἐλευθερού ύγιεινοῦ χώρου δὲν ἐπιτρέπεται ύποχώρησις. Ἐπίσης ἀπαγορεύεται νὰ γίνεται μεταφορὰ τῶν νηπίων ἐκ μεγάλων ἀποστάσεων, ώς δηγοῦσα εἰς τὴν ἐλάττωσιν διαρκείας τοῦ πρωΐνοῦ των ὅπνου. Ἀκόμη ἀντενδείκνυται ἀπασχόλησις των μὲν μαθήσεις σχολικοῦ τύπου. Ἡ ἀπλῆ καλὴ συμπεριφορὰ καὶ δχαρούμενος συναισθηματικὸς χρωματισμὸς τῶν μικροσχολιῶν τῶν ἀρκοῦν ώς μέσα ψυχικῆς ἐξελίξεως.

Εἰς τὴν δμαδικὴν ζωὴν τοῦ νηπιαγωγείου ἀσκεῖται καλλίτερον καὶ φυσικώτερον ἡ ἀντίληψις, ἡ παρατήρησις καὶ ἡ ἔκφρασις ἢ εἰς τὴν κατοικίαν. Ἐπίσης ἡ ἀπόκτησις καλῶν συνηθειῶν ώς πρὸς τὴν πρωτοβουλίαν εἰς ζητήματα αὐτοφροντίδος. Ἀκόμη ἡ ἔξοικειωσις εἰς συναναστροφὴν μὲν εἶνα πρόσωπα καὶ ἡ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ ἀνθρωποφοβίαν καὶ ἀγοραφοβίαν. Τὸ νηπιαγωγεῖον παρέχει ἀκόμη εἰς τοὺς γονεῖς τὸ μέτρον συγκρίσεως πρὸς δμήλικας, ἵνα ἀντιληφθοῦν ἐᾶν τὸ τέκνον τῶν εἶναι κανονικὸν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν, ἡ ἔχῃ ύστερησίν τινα, τὴν δποίαν δέον νὰ μεριμνήσουν δπως θεραπεύσουν.

Ίδια εἰς τὸ Νηπιαγωγεῖον ἀμβλύνονται τὰ τρία τυπικὰ ἐλαττώματα τῆς ἡλικίας ταύτης, δ φόβος, ἡ ζηλοτυπία καὶ δ ἐγωισμός. Τὸ

συνεσταλμένον, τὸ ἀπαθές, τὸ ἀδιάφορον, τὸ χωρὶς πρωτοβουλίαν, τὸ φίλερι, τὸ ἐπιθετικὸν νήπιον μὲ ύπομονὴν καὶ δεξιότητα βελτιώνεται, κατευθυνόμενον εἰς πράξεις καὶ συμπεριφορὰς καταλλήλους διὰ τὴν κοινὴν μὲ τὰ ἄλλα ζωῆν. Ἀκριβῶς αἱ κοιναὶ ἀσχολίαι, συζητήσεις, τραγούδια, παιγνίδια, κοινὰ προγεύματα, κοινὴ ἀνάπτυξις, κοινὴ διαρρύθμισις τῆς αἴθούσης δὲν εἶναι σκοποί, ἀλλὰ μέσα ἀγωγῆς.

Ἡ γεγίκευσις τοῦ θεσμοῦ τοῦ Νηπιαγωγείου εἶναι αἴτημα σήμερον. Τὰ ἐν Ἑλλάδι ὑπάρχοντα Νηπιαγωγεῖα, δημόσια καὶ ἴδιωτικὰ μόλις φθάνουν τὰ 972, τὰ δὲ εἰς αὐτὰ φοιτῶντα νήπια ἀνήρχοντο, συμφώνως πρὸς τὴν τελευταίαν στατιστικήν, κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1956 - 1957 εἰς 28.678 μὲ 872 Νηπιαγωγούς¹. Ὁλα τὰ νήπια τὰ συμπληρώνοντα τὸ τέταρτον ἔτος ύπολογίζονται δι’ ὅλην τὴν Ἑλλάδα κατ’ ἔτος εἰς 171.438². Ἄρα διὰ τὰ δύο ἔτη φοιτήσεως φθάνουν τὰς 342.876. Ἐπομένως μόνον τὰ 8% τῶν νηπίων μας υφίστανται ἀγωγὴν κατὰ τὴν ἡλικίαν ταύτην.

β'. Οι δευτερεύοντες παράγοντες ἀγωγῆς καὶ αἱ ἐκεῖθεν ἐπιδράσεις.

1. Ἐπιδράσεις ἐκ τοῦ ἐπαγγέλματος.

Ἐπάγγελμα εἶναι διαμορφωμένος τρόπος ἐργασίας ἀποσκοπῶν εἰς δημιουργίαν ποικίλων ἀγαθῶν, ὑλικῶν ἢ πνευματικῶν.

Ἡ ἀπασχόλησις καὶ ἡ δημιουργία εἶναι παρορμήσεις, τὰς ὅποιας φέρει ἐμφύτως πᾶς γεννώμενος ἀνθρωπος. Οὗτος πιέζεται ἕσωθεν νὰ τὰς ἴκανοποιήσῃ. Ἐπειδὴ ἂμα τῇ γεννήσει του εύρισκεται αὐτομάτως εἰς ἐν πολιτιστικὸν περιέχον, εύρισκει ἐκεῖ καθωρισμένους τρόπους δράσεως, τὰ ποικίλα ἐπαγγέλματα. Ὁνειρον τοῦ ἐφήβου εἶναι νὰ ἔνταχθῇ εἰς ἐν ἐξ αὐτῶν διὰ νὰ πραγματοποιήσῃ ἕαυτὸν ἐργαζόμενος. Πράττων τοῦτο δύμας διαπιστώνει, διὰ φθάνει εἰς πλείονα ἀποτελέσματα. Ταῦτα εἶναι δὲ πορισμὸς μέσων ζωῆς, ἢ ἔξελιξις τῶν σωματοψυχικῶν του δυνάμεων, ἢ δημιουργία πληρεστέρας αὐτοσυνειδήσεως, ἢ ἐπαφὴ μετὰ ἀτόμων καὶ δμάδων ἐκ τῶν δποίων λαμβάνει ἐπιδράσεις, εἴτε θετικάς εἴτε ἀρνητικάς.

Ἐκ τῆς συνολικῆς ταύτης ἀνακινήσεως τῶν δυνάμεων τοῦ ἀτόμου ἐπηρεάζεται ἡ διαμόρφωσί του πολλαπλῶς. Κατὰ πρῶτον οἰκειού-

1. Στατιστικὴ τῆς Ἐκπαιδεύσεως κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1956 - 1957, τόμ. Α', Στοιχειώδης Ἐκπαίδευσις, Ἀθῆναι, Ἐθνικὸν τυπογραφεῖον 1959, σελ. X.

2. Ἐνθα ἀνωτ., σελ. VIII.

ται τάς γνώσεις τοῦ ἐπαγγέλματος εἴτε μιμούμενος, εἴτε καθοδηγούμενος, εἴτε δοκιμάζων καὶ ἐφευρίσκων ἀκαταπαύστως. Άλι γνώσεις αὖται, αἱ δποῖαι ἄλλοτε ἡσαν πάγιαι καὶ τυποποιημέναι, ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ αἰῶνος δλονὲν παραλλάσσουν διευρυνόμεναι, ἄλλα καὶ είδικευόμεναι συγχρόνως. Οὕτως ἀσκεῖται μία πίεσις διαρκοῦς ἐνημερώσεως τοῦ ἔνταχθέντος εἰς ἐν ἔργον, ἐπὶ ποινῇ ἐλαττώσεως τῶν ἐκ τοῦ ἐπαγγέλματος ἀποκτημάτων καὶ χαρακτηρισμοῦ του ὡς στασίμου.

'Ἐπειδὴ πᾶν ἐπάγγελμα εἶναι καὶ κοινωνικὸν λειτούργημα, ὁ ἀσκῶν τοῦτο ἔρχεται εἰς ἐπαφὴν μὲ πλείονας κύκλους συγανθρώπων του, τοὺς προϊσταμένους του, τοὺς πελάτας οὓς ἔξυπηρετεῖ, τοὺς δημοτέχνους καὶ συναδέλφους, τόσον ἀτομικῶς ὅσον καὶ διὰ τῶν συλλογικῶν δργανώσεων. Κατὰ τάς σχέσεις ταύτας κεντρίζεται ἡ δύναμις τελειοποιήσεως καὶ ἀνόδου, αὐξάνει τὸ συναίσθημα ἀκριβείας καὶ εύθυνης, διεγείρεται ἡ ἐπιθυμία πρὸς πρόδοιν. Λαμβάνει ἐπίσης γνῶσιν τοῦ πλήθους τῶν δυνατοτήτων ἀνόδου, τῶν βαθμίδων διακρίσεως καὶ τῆς ἀνάγκης τοῦ νὰ ἴεραρχῇ πρόσωπα, πράγματα καὶ πράξεις.

"Ἐνεκα πάντων τούτων τὸ ἐπάγγελμα παρέχει πλήθος συμβολῶν εἰς τὴν ἔξελιξιν τοῦ προσώπου. "Ἔχομεν παράδειγματα ἀπλῶν ἐπαγγελματιῶν ἔξελιχθέντων μέχρι τῶν ἀνωτάτων πολιτειακῶν λειτουργημάτων, διότι ἡ ψυχή των ἥτο δεκτικὴ παρορμήσεων καὶ ἡ βούλησί των ἔκινητοποιεῖτο πρὸς τὰ δλονὲν ἀνώτερα.

"Οχι μόνον δμως τῶν ἔξαιρετικῶν ἀτόμων, ἄλλα καὶ τῶν ἀπλουστέρων ἐπαγγελματιῶν ἡ ὑπόστασις προσδιορίζεται πάντοτε εύνοϊκῶς, ἀρκεῖ νὰ ἀσκοῦν τὸ ἔργον των μὲ συγείδησιν εύθυνης, τιμιότητα καὶ ζῆλον. Πόσον δ χαρακτήρ των ἔσταθεροποιήθη, καταφανεται, ἐὰν συγκριθοῦν πρὸς ἄλλα ἀτομα τῆς αὐτῆς προελεύσεως, τὰ δποῖα δὲν ἥθελησαν νὰ ἔνταχθοῦν εἰς ἐπάγγελμα, ἄλλ' ἔζησαν εἴτε ἔξ εἰσοδημάτων, εἴτε ἔξ ἄλλων εύκόλων μέσων συντηρήσεως, ἔστω καὶ μὴ νομικῶς κολασίμων.

Καθῆκον πάσης πολιτείας εἶναι, νὰ παρέχῃ εἰς τοὺς πολίτας της τὴν δυνατότητα νὰ εύρισκουν ἔργασίαν. "Η ἀνεργία ἡ ὑποαπασχόλησις βλάπτει κατὰ πρῶτον ἥθικῶς τὰ πρόσωπα, ως παρεμποδίζουσα τὴν ἀτομικήν των δλοκλήρωσιν. "Ἐπειτα τὰ βλάπτει καὶ ψυχολογικῶς, διότι τὰ στερεῖ τῶν μέσων πληρεστέρας ζωῆς.

Χρειάζεται δμως νὰ τονισθῇ καὶ μία ἄλλη πλευρὰ τοῦ θέματος. "Η δημιουργία ἐνδὲς ὑγιοῦς ἐπαγγελματικοῦ πνεύματος καὶ ἡ προφύλαξις ἀπὸ τὴν ἐπιδίωξιν τοῦ κέρδους, ὑπὸ οίουσδήποτε δρους καὶ μὲ οἰαδήποτε μέσα. "Οσα ἀτομα δὲν ἔγκολπούνται τοῦτο, ύπό-

κεινται εἰς τὸν κίνδυνον νὰ κατολισθήσουν εἰς βαθμίδας ἀνθρωπισμοῦ χαμηλάς καὶ κατακρίτους.

2. Ἐπιδράσεις ἐκ τῶν δμέλων καὶ δργανώσεων.

Ἐπὶ τὴν διαμόρφωσιν τῆς προσωπικότητος ἐπίδρασιν ἀσκεῖ εἰς δεσμός, δστις ἀναπτύσσεται μὲ ἐπὶ μέρους πρόσωπα ἢ δμάδας. Ἡ ἔξελιξις της δύναται νὰ προσδιορισθῇ μοραίως ἀναλόγως τῶν δεσμῶν τούτων. Τὸ θέμα τῶν φιλιῶν ἀπησχόλησε φιλοσόφους τοῦ ἀναστήματος τοῦ Ἀριστοτέλους ἢ δὲ σημερινή ἐμπειρία ἐπανακυροῖ τὰ ἔκτοτε διαπιστωθέντα.

Ἡ εἰσοδος δμως εἰς μίαν δργάνωσιν, εἴτε ἀθλητικήν, εἴτε μορφωτικήν, εἴτε ἐπαγγελματικήν, εἴτε πολιτικήν, προσδιορίζει τὸ πρόσωπον, διότι πᾶσα δμάς εἶναι φορεὺς ἐνὸς πνεύματος. Εἶναι μία δργάνωσις ζωῆς μὲ ἑτοίμους ἀπαντήσεις καὶ λύσεις εἰς ἐρωτήματα καὶ προβλήματα. Τοῦτο καὶ προσλαμβάνει δ καθιστάμενος μέλος της.

Πᾶς εἰσερχόμενος εἰς μίαν δργάνωσιν οἰκειοῦται τὰς ἴδεας της προσδιοριζόμενος παρ' αὐτῆς μορφωτικῶς. Ὑπάρχουν χῶραι, αἵτινες θεωροῦν τὰ clubs ὡς ἴδρυματα ἀγωγῆς καὶ δημιουργίας χαρακτήρων. Ἐάν δμως ταῦτα εἶναι σκέπη διὰ τοὺς ἔχοντας ἀδύνατον ψυχισμόν, δύνανται νὰ ἀποστεώσουν καὶ νὰ ἀποβοῦν τροχοπέδη διὰ πρόσωπα ἔχοντα ταλαντευομένην πρωτοβουλίαν ἢ δκνηρίαν βουλητικήν.

Ἡ συστηματική συμμετοχὴ εἰς δργανώσεις ἀσκεῖ τὸ ἄτομον κοινωνικῶς καὶ ἐλαττώνει τὰς ἀτομιστικὰς τάσεις, τὰς ἀποτελούσας δι' ἡμᾶς φυλετικὸν γνώρισμα, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀσθενὲς σημεῖον τοῦ χαρακτῆρος τοῦ Νεοέλληνος.

3. Ἐπιδράσεις ἐκ τῶν ἐντύπων.

Τὸ ἔντυπον ὡς μέσον διαδόσεως ἴδειν ἀπέβη εἰς τὰς ἡμέρας μας δύναμις καταπληκτική, ἐπηρεασμοῦ τῶν προσώπων εἰς τὴν δλην των κοσμοθεωρίαν καὶ βιοθεωρίαν. Ἡ ἐφημερίς, τὸ περιοδικόν, τὸ ἐλεύθερον ἀνάγνωσμα προσδιορίζουν τὰ ἄτομα ἀκαταπαύστως καθ' δλον τῶν τὸν βίον.

Ἡ ἐφημερίς ἔρχεται πρώτη εἰς δύναμιν ἐπιδράσεως. Τὸν ἡμερήσιον τύπον ἀποκαλοῦν τετάρτην ἔξουσίαν τοῦ νεωτέρου κράτους, μετὰ τὴν νομοθετικήν, τὴν ἐκτελεστικήν καὶ τὴν δικαστικήν. Ἐπειδὴ πᾶν ἐνήλικον ἄτομον ὑποχρεοῦται ἔνεκα τῆς περιπλοκῆς τῆς ζωῆς νὰ παρακολουθῇ τὰ καθημερινῶς συμβαίνοντα, προσδιορίζεται ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῆς ἐφημερίδος του. Τοῦτο συμβαίνει, διότι αὕτη δὲν προσφέρει τὰ γεγονότα ὑπὸ ούδετέραν ἀντικειμενικήν μορφήν. Εἴτε κατὰ τὴν ἐπιλογήν των, εἴτε κατὰ τὴν διαταξίν των διὰ τῶν

έπικεφαλίδων, εἴτε κατά τὸν τρόπον τῆς ἐκθέσεως παρέχει πάντοτε, ἄλλοτε ἡθελημένως καὶ ἄλλοτε λεληθότως χαρακτηρισμοὺς περὶ τούτων. Ἀκριβῶς τὰς ὡς ἐνω στοιχεῖα εἶναι τὰ μεταδίδοντα εἰς τὸν ἀναγνώστην τὴν ἄλφα ἢ βῆτα ἰδεοθεωρίαν καὶ βιοθεωρίαν.

Πρὸ πάντων ἡ κατεύθυνσις τῆς προσοχῆς ἐπὶ συμβάντων ἐκδηλούντων τὸ ἀνδραστόν καὶ τὸ ἐγκληματικόν, τὸ παράδοξον καὶ ἔξεζητημένον, τὸ ἀναρχικόν καὶ ἐπιφανειακόν εἶναι ἡ ἐπηρεάζουσα οὐχὶ ὠφελίμως τὸν ἀπλοῦκόν ἀναγνώστην, τὸν μὴ ἔχοντα αὐτονομίαν κρίσεως.

Τὸ περιοδικόν, ἀποτελοῦν τὴν εἰδικευμένην ἔντυπον ἐπίδρασιν, δύναται ἀναλόγως τῆς στάθμης του καὶ τοῦ προβαδίσματος τοῦ μορφωτικοῦ ἢ ἐμπορικοῦ σκοποῦ νὰ ἀποβῇ ὠφέλιμον ἢ ἐπιβλαβές διὰ τὸ εύρυ κοινόν.

Τὰ ἔλευθερα ἀναγνώσματα ἀποτελοῦν μίαν ἄλλην κατηγορίαν, ἔχουσαν ἐπίσης διπλῆν δψιν. Εἶναι δυνατὸν μία πλήμμυρα ἐκδόσεων ὥρισμένης κατευθύνσεως νὰ φθάσῃ μέχρι κοινωνικῆς διαβρώσεως μιᾶς χώρας. Ὁ καλούμενος ψυχρὸς πόλεμος τὸ μέσον τοῦτο χρησιμοποιεῖ ὡς ἀθόρυβον δπλον σήμερον. Αἱ ἐκδόσεις διὰ τὴν νεολαίαν δέον κατ' ἔξοχὴν νὰ τυγχάνουσι παρακολουθήσεως, διότι δύνανται νὰ μεταδώσουν στοιχεῖα ἐκφυλισμοῦ καὶ ἀναρχισμοῦ, ἐν δύναμι δῆθεν τῆς καλλιτεχνίας καὶ τῆς κοινωνικῆς ἐνημερώσεως. Εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν φιλελευθέραν Γαλλίαν παρέστη ἀνάγκη νὰ ἴδρυθῇ παρὰ τῆς πολιτείας «*'Επιτροπὴ ἐλέγχου καὶ παρακολουθήσεως τῶν ἐκδόσεων ποὺ προσφέζονται διὰ τὴν νεολαίαν*».

Ἡ αὕξησις τοῦ ἀριθμοῦ τῶν Βιβλιοθηκῶν, ἵδια τῶν δανειστικῶν δύναται νὰ διοχετεύῃ πρὸς τὸν λαὸν τὸ καλὸν ἀνάγνωσμα.

4. Ἔπιδράσεις ἐκ τῶν θεαμάτων καὶ ἀκροαμάτων.

Τὰ σύγχρονα δπτικοακουστικὰ μέσα μεταδόσεως ἴδεων καὶ ψυχαγωγίας ἔλαβον εἰς τὰς ἡμέρας μας διάδοσιν φθάνουσαν μέχρι καὶ τῶν ἀπωτέρων οίκισμῶν.

Ο κινηματογράφος ἔρχεται πρῶτος εἰς δύναμιν ἐπιδράσεως. Ἡ ἀτμόσφαιρα τὴν δποίαν δημιουργεῖ τὸ κολοσσιαῖον τῆς αἰθούσης, ἡ σιωπηλὴ παρακολούθησις, τὸ ἡμίφως καὶ ἡ ζωηρότης τῶν ἐναλλασσομένων ἐπὶ τῆς δθόνης συμβάντων, ἀσκεῖ ισχυράν ύποβολὴν ἐπὶ τῶν ἀκροατῶν.

Ἐκεῖ ἐν δύναμι δῆθεν τῆς καλλιτεχνίας ἐμφανίζεται μία μορφὴ ἡθικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς ἀδιαφορούσης διὰ τὰ παραδεδομένα περὶ τιμῆς, περὶ πίστεως, περὶ ἀξιοπρεπείας, περὶ οἰκογενειακοῦ θεσμοῦ, περὶ τρόπων κοινωνικῆς ἀμίλλης. Ἡρωοποιήσεις ἐγκληματικῶν τύπων

καὶ ὑπεραπασχόλησις μὲ περιγραφάς ἐκφυλισμένων τρόπων ζωῆς εἶναι μέσα δλέθρου ψυχικοῦ. Ἡ νεολαία ἐπηρεάζεται ἐκ τῶν ἐκεῖθεν φευδαρισθήσεων. Διὰ τῆς ἐπαναλήψεως τῶν τοιούτων θεαμάτων ἀμβλύνεται δ ἀπατροπιασμός, ὃστις εἶναι ἔμφυτος εἰς τὸ ύγιες ἄτομον. Εἰς ὅρας πειρασμοῦ ἡ πτῶσις εἶναι εὔκολος, ίδιᾳ διὰ πρόσωπα εἰς τὰ δποῖα δυσμενεῖς τύχαι ζωῆς ἔχουν γεννήσει ύποσυνείδητα ἀντικοινωνικά συμπλέγματα. Αἱ καθημεριναὶ δμολογίαι ἐνώπιον τῆς δικαιοσύνης νεαρῶν κακοποιῶν, ὅτι ἔφθασαν, δπου ἔφθασαν, ἐξ αἰτίας τοῦ κινηματογράφου διασαφοῦν ἔμπειρικῶς τοῦτο καθ' ἐκάστην.

Πλὴν τῆς ἀρνητικῆς θέσεως ἔναντι τῶν κακῶν πλευρῶν ἐκ τοῦ θεάματος ἐπιβάλλεται φροντίς διὰ δημιουργίαν μέσων ψυχαγωγίας τῆς νεολαίας, πέραν τῶν προσφερομένων ὑπὸ τῆς ἔμπορείας. Μορφωτικαὶ ψυχαγωγικαὶ ταινίαι ήδύναντο νὰ προσφέρωσιν, δτι πιθοῦν οἱ γένοι διὰ τὰς ἐλευθέρας ὅρας των, ἀλλὰ δὲν τὸ εύρισκουν.

Τὸ ραδιόφωνον μεταφέρον τὸν προφορικὸν λόγον εἰς πάντα τόπουν ἀποτελεῖ, εἰς τὴν πατρίδα μας τούλαχιστον, ὅχι κίνδυνον, ἀλλὰ βοηθὸν παιδείας καὶ ψυχαγωγίας, ἀκριβῶς διότι ἔξέφυγεν, ἅμα τῇ συστάσει του, ἐκ τῆς ἔμπορείας εἰς ᾧν ἀτυχῶς περιέπεσεν ἀρχῆθεν δ κινηματογράφος.

Τὸ θέατρον, αἱ συναυλίαι καὶ αἱ μουσικαὶ δημιουργίαι ἀσκοῦν ἐπίσης ρόλον παιδευτικόν. Ἡ ἔξελιξις ἀμφοτέρων εἰς τὴν πατρίδα μας ἔχει λάβει τὴν ἀνιούσαν, λόγῳ τῆς ἀπὸ τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς καθιερώσεως των ὅρων ἀποβλεπόντων εἰς διδασκαλίαν τῶν πολιτῶν.

5. Ἐπιδράσεις ἐκ τῶν μουσείων, τῶν ἐκθέσεων καὶ τῶν μνημείων.

"Ολοι οἱ κλάδοι τοῦ πολιτισμοῦ ἔμφανίζουν πορείαν, καθ' ᾧ σημειώνονται ἐκάστοτε ἐπιτεύγματα σφραγίζοντα ἐποχὰς καὶ θέτοντα δριαὶ εἰς περιόδους. Τὰ ἔργα ταῦτα τοῦ παρελθόντος αἱ σύγχρονοι πολιτεῖαι ἀποθησαυρίζουν εἰς ίδρυματα ἀφιερωμένα εἰς τὰς Μούσας, προσιτὰ εἰς δλους τοὺς πολίτας, ίδιᾳ τοὺς νέους, ἵνα ἐκ τῆς ἐπισκέψεως τούτων μορφώνωνται ἀφ' ἐνδές καὶ ἀποκτῶσι βιώσεις πνευματικῆς χαρᾶς ἀφ' ἑτέρου.

Μουσεῖα ίδρυονται δι' δλους τοὺς κλάδους πολιτισμοῦ. "Ἐχομεν Μουσεῖα Γεωλογίας καὶ Ὁρυκτολογίας, Φυσικῆς καὶ Βιολογίας, Προστορίας καὶ Ἰστορίας, Ἐθνολογίας καὶ Λαογραφίας, Ὑγιεινῆς καὶ Ἀνθρωπολογίας, Ἐκπαιδεύσεως, Θεάτρου, Τέχνης ('Αρχαίας, Μεσαιωνικῆς καὶ Νεωτέρας), Ναυτιλίας, Συγκοινωνίας καὶ διὰ πλεῖστα ἄλλα.

'**Ἐκθέσεις** εἰς ειδικὰς αἴθούσας παρουσιάζουν ἐπίσης τὰς απμε-

ρινάς προόδους εἰς τοὺς διαφέροντας κλάδους ζωῆς, παρέχουσαι ἀναγλύφους τὰς ἐπιτελουμένας νέας κατακτήσεις τοῦ ἀνθρώπου.

Μνημεῖα ὑπενθυμίζοντα πράξεις καὶ πρόσωπα ἀποτελοῦν μέσα ἐκφράσεως τοῦ πνεύματος ἐκάστου λαοῦ, ἀλλὰ καὶ φρονηματισμοῦ τῶν ἐκάστοτε γενεῶν. Ἐντεθεν καὶ ἡ φροντὶς τῶν ἐκάστοτε Κυβερνήσεων ὅχι μόνον νὰ συντηροῦν τὰ ὑπάρχαντα, ἀλλὰ καὶ νὰ ίδρυσουν νέα πρὸς ἔξαρσιν τῶν ἐκάστοτε ἐπιτευγμάτων. Ἡ παρ' αὐτὰ συγκέντρωσις τῶν ἐνθυμίων ἐνδὲ προσώπου δημιουργικοῦ ἢ ἡρωϊκοῦ ἐπαυξάνει τὴν ἐντύπωσιν καὶ ἐπέδρασιν, διότι δὲ αὐτῶν ἀκούονται *voces tegunt perī τῶν προσώπων καὶ τοῦ ἔργου των*. Ὅποθενθεῖται ἡ φαντασία τοῦ ἐπισκέπτου νὰ ζωντανεύῃ τὰς μεγάλας μορφάς.

6. Ἔπιδράσεις ἐκ τῶν sports καὶ ταξειδίων.

"Η γύμνασις τοῦ σώματος καὶ ἡ βελτίωσις τῶν ικανοτήτων του πρὸς ἔξυπηρέτησιν τῆς βουλήσεως μας ἀποτελεῖ στοιχεῖον ἀγωγῆς, συνεχῶς ἐπιδιωκόμενον. Εἴτε ἡ ἐνεργὸς συμμετοχὴ εἰς ἀθλήματα, εἴτε ἡ παρακολούθησις τῆς διεξαγωγῆς των ὑπὸ τὴν ίδιαν τοῦ θεατοῦ εἰναι ἐν μέσον βιολογικῆς βελτιώσεως, ἀλλὰ καὶ κεντρίσματος τῆς θελήσεως πρὸς δύναμιν καὶ πρὸς ἄμιλλαν.

"Η δυνατότης συμμετοχῆς εἰς τὰ καθιερωμένα κλασσικὰ ἀθλήματα στίβου, ὡς καὶ τὰ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους τυποποιηθέντα τοιαῦτα εἰναι βεβαίως περιωρισμένη. Ὅπάρχουν δμως καὶ ἄλλαι ἀσκήσεις τοῦ σώματος κατάλληλοι δι' ὅλους, προάγουσαι τὸν δυναμισμὸν μας καὶ σώζουσαι ἀπὸ τὴν μαλθακότητα. Ὁ ἐκδρομισμός, αἱ ὁδοιπορίαι καὶ ἀναβάσεις ὁρέων, τὸ κολύμβημα, ἡ ιστιοπλοΐα γεννοῦν βιώματα δυνάμεως καὶ εὔεξιας ψυχικῆς, συγκεντρούμενα εἰς ἐν συναίσθημα ὑπαρξιακῆς αἰσιοδοξίας καὶ ἀπλότητος ψυχικῆς.

Τὰ ταξειδία παρέχουν ἄλλου τύπου βιώσεις. Γεννοῦν συνείδησιν περὶ τῆς ποικιλίας τῶν φυσικῶν μορφῶν, τοῦ πλούτου τῆς χλωρίδος καὶ τῆς πανίδος, τῆς ἐπιδράσεως ἐπὶ τῆς φύσεως τῶν ἀνθρωπίνων ἔργων, τῶν μορφῶν οἰκισμοῦ, τῶν τύπων δμαδικῆς ζωῆς, τῶν ὑπὲρ τὸ ὠφέλιμον παντοίων δημιουργημάτων, τὰ δποῖα πληροφοροῦν τὸν περιηγούμενον, διτὶ δὲ ἀνθρωπος δὲν εἰναι ἐν ἐκ τῶν πολλῶν ζωικῶν εἰδῶν, τῶν ζώντων δμοιομόρφως καὶ ἐνστικτωδῶς, ἀλλ' ἐν μοναδικὸν δια χωριζόμενον διὰ χάσματος ἐκ τοῦ ζωῶδους.

7. Ἔπιδράσεις ἐκ διαλέξεων καὶ ἐπιμορφωτικῶν μαθημάτων.

Καθ' ὅλον τὸ διάστημα ζωῆς του τὸ ἄτομον ἔχει σήμερον πολλὰς εὐκαιρίας ἐπιμορφώσεως. Εἴτε διὰ τοῦ θεσμοῦ τῶν ἐπ' εὐκαιρία

διαλέξεων, εἴτε διὰ σειρῶν μαθημάτων γενικῆς μορφώσεως, ἢ εἰδικῆς τοιαύτης.

‘Η παρακολούθησις τούτων ίκανοποιεῖ τὴν ἀνάγκην πρὸς παροχὴν τροφῆς πνευματικῆς συνεχῶς. Αὕτη, δταν δὲν πληροῦται, ἀναζητεῖ ὑποκατάστατα, εἴτε εἰς τὴν χαρτοπαιξίαν, εἴτε εἰς τὰς συμποτικὰς συγκεντρώσεις, εἴτε εἰς τὰς κενολόγους συνομιλίας τῶν κέντρων. ‘Η διὸ ὑπευθύνων λειτουργῶν δργάνωσις τῶν ως ἄνω ἀρχίζει νὰ καθίσταται θεσμὸς εἰς τὰ διάφορα κράτη. ‘Ιδρύονται Λαϊκὰ Πανεπιστήμια καὶ Μορφωτικὰ Κέντρα. Τὰ δεύτερα ταῦτα ὑπὸ τὸ μετριόφρον δνομά των δύνανται νὰ ἀποδώσουν περισσότερα, ἀπὸ δτι τὰ πομπωδέστερα πρῶτα.

Τὸ Μορφωτικὸν Κέντρον λαμβάνει ὑπ’ ὅψιν τὴν στάθμην τοῦ ἔκασταχοῦ περιβάλλοντος καὶ ἐπιζητεῖ διὰ τῶν διαλέξεων καὶ ἐπιμορφωτικῶν μαθημάτων νὰ ἀναβιβάσῃ τοὺς ἀκροατάς του εἰς τὴν ἀμέσως ἐπομένην βαθμίδα, χωρὶς νὰ ἀφίνῃ ἐν κενδόν μεταξὺ τοῦ προσφερομένου θέματος καὶ τῆς δυνατότητος παρακολουθήσεως τοῦ ἀκροατοῦ μέσου τύπου. Τοῦτο συνήθως ὑπερπηδᾷ ἢ διατήρησις τῆς Πανεπιστημιακῆς χροίας τῶν προσφερομένων. ‘Αλλὰ καὶ τρίτον συνηγορεῖ ὑπὲρ τοῦ θεσμοῦ τοῦ Μορφωτικοῦ Κέντρου. Οἱ ἀνωτέρω μνημονέυθέντες δευτερεύοντες παράγοντες ἀγωγῆς εἶναι δυνατὸν νὰ συγκεντροῦνται δλοι ὑπὸ τὴν φροντίδα τοῦ ἐνὸς τούτου ίδρυμάτος, τοῦ εἰδικευομένου εἰς τὴν ἀναζήτησιν καὶ χρήσιν τῶν μέσων μετασχολικῆς ἀγωγῆς. Ταῦτα δύνανται νὰ προσαρμόζωνται μὲ ἐλαστικότητα εἰς τὰς ἔκασταχοῦ ἐμφανιζομένας ἀνάγκας καὶ πραγματικὰς συνθήκας ζωῆς. ‘Ιδρυμα τοῦ τύπου τούτου δύναται νὰ διατηρῇ τὴν ἀγωγὴν ως καθολικὴν λειτουργίαν πλαισιώνουσαν δλους τοὺς ἐνήλικας πολίτας καὶ παρέχουσαν ψυχικὴν τροφήν, οὐχὶ πλέον τυχαίαν, ἀλλ’ ἐκλεκτὴν καὶ ἀφομοιώσιμον.

8. Ἐπειδράσεις ἐκ τῆς στρατιωτικῆς θητείας.

‘Ο θεσμὸς τῆς στρατιωτικῆς θητείας, καθολικῶς εἰσηγμένος διὸ ἔτοιμασίαν τῶν πολιτῶν πρὸς ὑπεράσπισιν τοῦ πατρίου ἐδάφους ἐκ ποικίλων κινδύνων, παρὰ τὴν κυρίαν ἀπασχόλησιν μὲ τὴν πολεμικὴν ἐμπειρίαν παρέχει καὶ γενικωτέραν ἀγωγὴν καὶ παιδείαν εἰς τὸν ἔκτελοθντα ταύτην. Κατὰ πρῶτον δὲ θητεύων ὑπερβαίνει τὸν ἀτομισμὸν καὶ οἰκειοθταὶ τὴν ἀπόφασιν τῆς προθυμίας διὰ θυσίαν ὑπὲρ τοῦ συνόλου. ‘Ἐπειτα ἀκολουθεῖ μία ποικίλη μάθησις, ἥτις παραμένει ως μόνιμον ἀπόκτημα τοῦ ἀτόμου, προάγουσα τὰς ίκανότητάς του καὶ πλουτίζουσα τὰς γνώσεις του. ‘Ακολουθεῖ μία διπλῇ γύμνασις καὶ χαλύβδωσις, τοῦ σώματος ἵνα ἀντέχῃ εἰς τὸν κόπους καὶ ἀποβάλῃ

πᾶσαν μαλθακότητα, ἀλλὰ καὶ τοῦ χαρακτῆρος. Ἡ βούλησις ἀσκεῖται νὰ ἐκτελῇ μὲ ἀπόλυτον ἀκρίβειαν ἔργα καὶ ἐπιταγάς, διὰ τὰ δποῖα προηγουμένως ἀμφέβαλλε κατὰ πόσον θὰ ἥτο ίκανή πρὸς τοῦτο.

"Ἐν εἰσέτι ἐπακολούθημα εἶναι ἡ αὕξησις τῆς κοινωνιογνωσίας τοῦ στρατευομένου. Μὲ τὴν κοινὴν διαβίωσιν ἔχει μίαν εύκαιρίαν, τὴν δποῖαν οὐδέποτε κατόπιν θὰ λάβῃ, νὰ γνωρίσῃ τύπους καὶ χαρακτῆρας ποικίλων προελεύσεων καὶ στρωμάτων, πλουτίζοντας τὴν περὶ ἀνθρώπου πείραν του, ἀπὸ τὴν δποῖαν θὰ καθοδηγήται κατόπιν ισοβίωσις.

Πόσον ἀποτελεσματική παιδευτικῶς εἶναι ἡ στρατιωτικὴ ὑπηρεσία καταφαίνεται εἰς τὰ ἄτομα τὰ ἐκ λαϊκῶν στρωμάτων προερχόμενα. Τούτων ἡ συμπεριφορά μετὰ τὴν ἀποστράτευσιν ἐκπλήσσει τοὺς γνωστούς των. Βλέπουν αὐτοὺς νὰ ἔχουν ὑποστῆ μίαν πραγματικὴν μεταμόρφωσιν εἰς τὸν χαρακτῆρα των, πάντοτε ἐπὶ τὰ βελτίω καὶ πάντοτε ἐπὶ τὸ ἀνδροπρεπέστερον.